

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ

Досліджуються сутнісні характеристики, вияви глобалізації як визначального закону світового розвитку, планетарної тенденції до інтеграції людства. З'ясовується взаємозв'язок глобалізації з геополітичними цінностями та процесами. Наголошується, що глобалізація відображає геополітичну неоднорідність світу, яка надає певного напрямку розвитку міжнародних відносин. Аналізується єдність геополітичних процесів з утвердженням нового світового устрою.

Ключові слова: геополітика, геополітичні цінності, глобалізація, міжнародні відносини, національна стратегія, світовий устрій.

Феномен глобалізації (англ. global – всесвітній) нині стало визначальним законом світового розвитку й змусило кризь свою призму розглядати реакції та перспективи, тенденції планетарної цивілізації, процес поступової інтеграції людства в єдиний соціум, що є закономірним вищим етапом у його поступі. Саме в рамках глобально-цивілізаційних процесів нині розгортаються соціальні зміни.

Отже, проблеми глобалізації, її вплив на різні аспекти життєдіяльності окремих країн, передусім кризь призму геополітичних орієнтацій та викликів, є надзвичайно актуальними й привертають увагу вітчизняних і зарубіжних суспільствознавців.

Значну роботу у межах окресленої проблематики здійснили В. Белло, З. Бжезинський, О. Білорус, А. Гальцов, А. Гальчинський, А. Кудряченко, Ю. Пахомов, Р. Робертсон, Ф. Рудич, Дж. Стігліц, В. Шахов, Ю. Яковець та інші вітчизняні та зарубіжні дослідники.

Основним предметним полем творчих пошуків цих вчених є сутнісні атрибути і підходи до закономірних вимірів, наслідків і перспектив глобалізаційних процесів, проблеми узгодження соціально-економічних та екологічних інтересів, особливості трансформовування ролі та функцій суб'єктів міжнародних відносин розгортання глобалізаційно-цивілізаційних процесів у світі. Проте комплексному дослідженню особливостей впливу "третьої хвилі" глобалізації на реалізацію цивілізаційних процесів в умовах кризи неоліберальної моделі глобалізації з урахуванням геополітичних орієнтирів і викликів належної уваги ще не приділено.

Метою статті є спроба її автора розкрити взаємозв'язок глобалізації з геополітичними орієнтирами й цінностями, її вплив на розгортання геополітичних процесів у сучасному світі.

Під час осмислення феномена глобалізації у плані трансформації суспільних структур серед множини концепцій найбільш продуктивними виявляються такі концептуальні підходи.

Передусім ідеться про концепцію Р. Робертсона, згідно з якою глобалізація в найзагальнішому сенсі охоплює феноменологічне стиснення світу загалом і швидке зростання усвідомлення цього. Стиснення світового простору, пов'язане з налагодженням торгових, військових, культурних взаємозв'язків між різними людськими співтовариствами, існує ще з докапіталістичних часів. Натомість інтенсифікація усвідомлення світу як цілого, як доводить Р. Робертсон, є порівняно новим феноменом.

Е. Гідденс розглядає глобалізацію як наслідок невинного збільшення дистанцій, на які можуть поширюватися повсякденні соціальні практики, "розтягування" їх на дедалі більш відтінки простору-часу. При цьому взаємодія "віч-на-віч" стає зовсім не обов'язковою. Гло-

балізація соціального життя вбачається як інтенсифікація процесів універсалізації й експансії. Е. Гідденс пише, що в умовах прогресуючої глобалізації національні держави поступово втрачають здатність контролювати ситуацію, потоки ідей та дій індивідуальних і колективних суб'єктів [5, с. 30–36].

У. Бек тлумачить явище глобалізації широко: "На відміну від поняття глобальності глобалізація є ... діалектичний процес, який створює транснаціональні соціальні зв'язки і простори, знецінює локальні культури і сприяє виникненню третіх культур... Особливість процесу глобалізації полягає сьогодні ... в розширенні, густині і стабільності регіонально-глобальних мереж зв'язку та їх мас-медіальної самоідентифікації, а також соціальних просторів та їх телевізійних потоків на культурному, політичному, господарському, військовому та економічному рівнях" [1, с. 28].

Учений А. Джонс трактує глобалізацію у трьох процесуальних вимірах: "По-перше, глобалізація включає розширення соціальних, політичних і економічних активностей через політичні кордони, різні регіони і континенти. Це ефект екстенсивності людських відносин, що зростає. По-друге, вона передбачає інтенсифікацію чи зростаючу важливість взаємозалежних торгових, інвестиційних, фінансових, культурних та інших потоків. По-третє, ... ця зростаюча екстенсивна та інтенсивна глобальна взаємозалежність може бути пов'язана з глобальними взаємодіями і процесами, що прискорюються, як результат еволюції світових транспортних і комунікаційних систем, що збільшує швидкість поширення ідей, товарів, капіталу, взаємодії людей" [6, с. 113].

Отже, глобалізація означає закономірний, якісно новий етап взаємозв'язків в економіці, політиці, екології на основі підвищення мобільності капіталу, робочої сили, інформації, ідей у світовому масштабі та втілюється у взаємозалежності країн внаслідок інтенсифікації міжнародних переміщень товарів, послуг, потоків капіталу, швидкої та широкої дифузії технологій тощо. Глобалізація потребує спільних зусиль урядів, держав, міжнародних організацій урегулювання на світовому рівні.

Дослідники наводять такі узагальнені фактори глобалізації:

1. Технічні, технологічні:

- а) науково-технічний прогрес, революція в інформаційних, телекомунікаційних технологіях;
- б) процес формування загальнопланетарного науково-інформаційного простору, світової комунікаційної мережі, глобальних технологічних систем;
- в) розвиток міжнародної інфраструктури, нових поколінь транспорту та зв'язку;
- г) технологічний прогрес в обробній промисловості тощо.

2. Соціально-економічні:

а) геоелектронічні трансформації, що пов'язані з розпадом соціалістичної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу;

б) залежність національних економік від зовнішніх чинників, що зростає;

в) розвиток інтернаціоналізації виробництва на основі поглиблення міжнародного поділу праці;

г) лібералізація сфери руху товарів і капіталів.

3. Політичні:

а) зростаюча орієнтація національних держав на зовнішні зв'язки;

б) взаємопроникнення макроекономічної політики урядів і центробанків;

в) геополітичні зрушення, пов'язані з розпадом світової соціалістичної системи.

4. Морально-етичні:

а) послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків і звичаїв;

б) зростання мобільності духовно-емоційного спілкування;

в) інтернаціоналізація освіти, культурного простору тощо.

Нині діють контрастні концепції глобалізму. Провідними серед них є концепція "світового співтовариства", система "глобального управління" або "світового уряду", які передбачають формування світового співтовариства солідарних країн, народів, людей.

Отже, глобалізм як ідеологія виносить вирок класичному принципу міжнародних відносин, який полягає у неутручанні у внутрішні справи націй-країн і замінює протилежним принципом "глобального втручання", "гуманітарного втручання", "гуманітарної допомоги" тощо.

Нині суспільствознавче знання ознаменоване однозначним розумінням ідеологічної різноманітності світу, різноманітності його політичної карти, хоча в них часто традиційно представлено або Захід і Схід, або розвинуті країни та країни, що розвиваються. Водночас є й інші тлумачення, приміром, концепція монізації карти світу Ф. Фукуями, яка трактує світ як такий, де перемогла ідеологія лібералізму, батьком і матір'ю якого був і залишається Захід. Проте в глобально-цивілізаційному плані ідеологія Заходу, що переміг, і західних демократичних основ існування і розвитку світу виявилася, принаймні, неоднозначною, хоча мають місце експансія "західної моделі" суспільства і пристосування світу до потреб цієї моделі.

Західна цивілізація демонструє значні успіхи в економічній, політичній, культурній сферах суспільства. Проте ці успіхи немалою мірою зумовлені експлуатацією ресурсів інших цивілізацій, яка властива глобальному капіталу, його фінансовим і адміністративно-бюрократичним структурам. Діючи в інтересах глобальних бізнесових структур своїх країн і слідуючи недавнім практикам імперського капіталізму, радикально налаштовані групи намагаються зберегти свій контроль над усім світом.

Найбільш дієвою та популярною процедурою посилення впливу духовних місіонерів західної цивілізації є їх намагання масувати інтереси під цінності, при цьому термінальні цінності замінюються індустріальними, котрі обгорнуті в популістські ідеології демократичних прав і свобод людини. Намагання швидкого утвердження демократії як гаранта свободи нерідко сприяє пробудженню ранньоцивілізаційної і навіть доцивілізаційної структури свідомості і підсвідомості народних мас, терористичної поведінки радикалів в багатьох бідних країнах.

У підсумку все людство постає як світ, сутнісною ознакою якого є наростання соціокультурних нерівностей і ризиків у всіх сферах його життєдіяльності. Під

впливом протилежних геополітичних інтересів між країнами, структур глобального бізнесу людство опинилося перед загрозою деградації цивілізованого стану і можливістю його рецесії до нецивілізованого стану. Виникли реальні загрози існуванню homo sapiens. Отож, людська цивілізація стає дисфункціональною, виникає потреба в зміні способу життєдіяльності суспільства, у новому цивілізаційному виборі людства.

Ідеться про багатоваріантність цивілізаційного вибору. Людство, великі співтовариства людей стоять перед вибором конфігурації фундаментальних цінностей своєї еволюції як цивілізацій. По-перше, екзогенне слідування цінностям такої собі "місіонерської" цивілізації ("правильної" національної держави), що означає деградацію таких послідовників як самостійних цивілізацій, або ендегенне ("цивілізаційно-суверенне") продовження власної еволюції кожної цивілізації; по-друге, водночас ендегенне продовження теж неоднозначне. Це може бути консервація – рецесія наявних станів або їх вивиснення в новий, більш гуманний стан.

Водночас виникла тривожна ситуація: з'явилися спроби втягування країн в пошук "адекватної відповіді" на місіонерські ідеології квазіфундаментальних цінностей. Це засвідчує відновлення ідеологічного конфлікту, який є центрами західної (Вашингтон, Брюссель) і "середньої" російської (Москва) цивілізацій. Дійсне завдання полягає в тому, щоб виявити більш гідний цивілізаційний вибір з оперття на гуманістичні цінності.

Таким чином, можна стверджувати, що таким цивілізаційним вибором людства може стати реальний гуманізм (теоретичний концепт із ранніх творів К. Маркса), котрий включає в себе світоглядні передумови майбутньої, більш високої цивілізації реального гуманізму як можливої і бажаної для більшості населення планети.

Докладніший виклад проблематики цивілізаційного вибору автором розкрито в його монографічному дослідженні "Закони соціальних змін: дискурс теоретичного осмислення" [3].

Ідеться про завершальну стадію реалізації стратегії "глобального управління", що передбачає мінімізацію дефакто у міжнародній практиці ролі суверенних національних держав і перехід до системи приватної влади наднаціональних еліт в особі глобальних фінансово-економічних кланів. Тобто йдеться про формування наднаціонального управління: якщо дотримуються принципи демократії та забезпечуються права людини, проблема суверенітету втрачає свою колишню значущість.

Загалом же нині у світі ситуація є некерованою, а безвихідність ситуації породжувалася нездатністю країн, які розвиваються, застосовувати корисні західні рецепти у політичній сфері та посилювалася їх схильністю до давно застарілої західної економічної стратегії. У підсумку розколота цивілізація стала однією з визначальних ознак сучасної дійсності. Підтвердженням цього є визнання того факту, що за сучасних умов людство так і не позбавилося від фактичного нерівноправ'я, небезпеки воєнних конфліктів, демографічних, екологічних та інших світових проблем. Їх розв'язання потребує об'єднання зусиль усього людства. Сучасний світовий устрій динамічно трансформується за складною траєкторією: роль держав, міжурядових та неурядових організацій, транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів міжнародних відносин зазнає суттєвих змін.

З позиції моралі та права ідеальний світовий устрій – це загальноприйнята організація суспільного життя в межах всього світу на основі домінування загальнолюдських моральних та юридичних норм міжнародного права [4, с. 34].

Тривалий час найбільш прийнятною і вигідною в міжнародних відносинах вважали реалістичну геополітику, що спиралась на визнання доцільності чи недоцільності використання тих чи інших методів (зокрема силових) досягнення державою своїх геополітичних цілей, залишаючи осторонь моральні норми. На думку класика політичного реалізму Г. Моргентау, "реалізм виходить з того, що всеохоплюючі моральні принципи неприйнятні щодо дій держав у їх абстрактно-універсальному формулюванні" [7]. Прагматичний реалізм, що має за мету забезпечити геополітичний інтерес держави, часто маскується ідеалістичними гаслами, високими моральними принципами справедливості, захисту добра, прав і свобод людини тощо. Проте реальна геополітика держави, як правило, спрямована на реалізацію власних національних інтересів, часто за рахунок інших держав.

Безсумнівно, з позиції рівноправного справедливого устрою світ не може бути однополярним. Проте з позиції прибічників ідеї однополярного світу відсутність домінуючої держави-імперії означатиме невизначеність траєкторії розвитку світу та його регіонів, різноманіття векторів дії геополітичних сил, що призводитиме до численних конфліктів між окремими акторами. Тому актуальним завданням є розробка моделі нового геополітичного порядку, який відповідає сучасним викликам і характеру нинішніх глобальних і регіональних процесів.

Сучасним потребам розвитку людства відповідати має світовий порядок, що ґрунтується на органічному поєднанні інтересів різних держав і загальнолюдських інтересів. Слід зазначити, що в сучасних формах геополітична динаміка соціальних змін призвела до масового розвитку наднаціональних і субнаціональних центрів прийняття рішень у вигляді наднаціональних регіональних об'єднань. З огляду на регіональні утворення глобального характеру виникає ймовірність того, що знову настає "епоха Азії", в якій формується новий регіон глобального характеру, де посилюються торгові потоки, мають місце дипломатичні взаємодії, а в деяких випадках – координація зовнішньої політики держав.

У глобальній регіональній просторовій організації різні автори по-різному будують нову регіональну конфігурацію, проте в кожній з них однозначно стверджується, що США навряд чи перевершать Західну Європу або Південно-Східну Азію, і, як результат, роль США у найближчі 20 – 30 років бачиться у найменш вигідному для них світлі.

У нових умовах регіональної інтеграції як складової глобалізації у Південно-Східній Азії ключова роль відводиться Китаю, який виявився найбільш пристосованим до умов загострення глобальної фінансової та економічної кризи і не тільки зберіг високі темпи зростання економіки, але й здійснив стабілізуючий вплив на фінансову систему США. Це підтвердило зрослу роль Китаю у глобальній регіональній конкуренції, тоді як виправдався прогноз відносно ЄС: нині, коли вживаються спроби переформувати його у супердержаву, кількість внутрішніх суперечностей різко зросла. Щодо підсумків дискусії відносно проектів нової конфігурації глобального світу, то це свідчить про те, що різка дестабілізація ситуації у світі є наслідком вичерпаності попередніх глобальних проектів і відсутності нових.

Попри це в Європейському глобальному проекті досить чітко і на ідеологічному, і на практичному рівнях простежується прагнення до руху, зміст якого полягає в індустріальному поході на Схід.

Процес глобалізації, що набирає силу, з одного боку, робить проблематичним подальше існування національних держав як інституційної форми співжиття, а з іншого, не тільки стимулює зростання їх активності, але й викликає протидію глобалізації з боку релігійних, політичних, етнічних, культурних та інших рухів, організацій меншин. З огляду на це, коли "гіперглобалісти" наголошують на формуванні в майбутньому "глобальної імперії", "мережевого суспільства" чи "постнаціональної держави", то на противагу їм скептики й антиглобалісти стверджують, що національна держава не вичерпала свій ресурс й вимагають повернення до такого міжнародного співжиття, суб'єктами якого були б, як і раніше, суверенні національні держави або етноси й нації, а не транс-, інтер-, і наднаціональні інститути економічного, політичного і культурного життя.

Обґрунтована відповідь на це запитання в теоретичному аспекті ускладнюється тим, що в науковому середовищі відсутній єдиний погляд на форми, природу, характер, напрями глобалізації націй і національних держав. Відчувається й брак загальноприйнятих концепцій, зазначених історичних феноменів і глибокозмістовних праць, які б серйозно досліджували еволюцію їх взаємодії в минулому й нині. Більш того, в деяких дослідженнях поняття "глобалізація" і "національна держава" взагалі тлумачаться як явища, що протистоять одне одному. Так, глобалізація розглядається як тенденція до інтеграції народів і країн, а національна держава – як пережиток минулого або навіть як "іреальна" політична конструкція, що зберігається лише завдяки інерції масової свідомості. У. Бек стверджує, що європейці лише "роблять вигляд, ніби все ще існують Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди, Португалія і т.д. Але їх давно вже немає, оскільки закриті національно-державні тримачі влади та віддалені одне від одного кордонами держави стали іреальними... з введенням євро" [2, с. 7].

Без сумніву, проаналізувати протирічний взаємозв'язок національної держави та глобалізації можна лише в межах філософського дослідження, котре передбачає онтологічну (субстанціальну) і суб'єктну єдність цього явища.

Постає запитання: як довго збережеться в перспективі світоустрій глобального співтовариства відкритих націй, що рухається в напрямі до "глобальної демократії" і "глобального громадянського суспільства"? Чи можливий світ на порозі формування нових форм глобалізації на базі національних програм, концепцій модернізації та застосування ісламських, буддистських, католицьких, конфуціанських та інших цивілізаційних цінностей?

Відповідь на це запитання передбачає визнання тези про те, що світ трансформується під визначальним впливом євроатлантичної моделі розвитку і політики неолібералізму, внаслідок чого стала можливою консервація нерівності між країнами світової "периферії", "напівпериферії" і Центру. За цих умов перевагу отримують країни "золотого мільярда".

В науковій літературі існує думка, яка пов'язує перспективи держав напівпериферії з палліативними заходами, а саме зі стратегією концентрації ресурсів в передових галузях НТП або з формуванням "правової бази" глобалізації для утвердження дійсної рівноправності всіх учасників глобалізаційного процесу чи, приміром, зі скороченням потреб країн-лідерів в дешевій робочій силі. Останні дві пропозиції мають, мабуть, утопічний характер. Проте цілком є реальними національні форми глобальних стратегій, визнання першості національних інтересів модернізації, що спираються голов-

ним чином на власні соціокультурні і політичні традиції й ресурси, а не на критично запозичені у Заходу форми економічного й політичного життя.

Сучасні геополітичні зміни за умов глобалізації мають й культурницький вимір. Вона спричиняє формування єдиного соціокультурного простору, який вимагає сприйняття спільних для світу способу, стилю життя, характеру споживання, міжособистих відносин, надбіологічних програм матеріально-предметної, комунікаційної, духовної та іншої життєдіяльності людини, світоглядні універсалії як глибинні основи культури, базові цінності, котрі регулюють устрій свідомості, критерії поведінки людини".

Зрештою, глобалізаційно-цивілізаційні процеси кидують виклик традиційним концепціям національної ідентичності та зумовлюють необхідність "нової" української ідентичності, яка б базувалася не на території, а на понятті "простір", до якого нібито "апелює" глобалізм "поверх територіальних бар'єрів і поділів". Щоб стати нацією нового типу, Україні треба стати постнаціональною державою, а для цього їй необхідна подальша кардинальна перебудова державних і суспільних інститутів, в основі яких має лежати поєднання національного проекту з постнаціональним змістом.

З огляду на вищевикладене можна зробити деякі висновки. Глобалізація – визначальний закон світового розвитку, що розглядає цивілізаційні перспективи, тенденції інтеграції людства в єдиний соціум. Глобалізація означає закономірний, якісно новий стан зв'язків в усіх сферах світової життєдіяльності, що потребує спільних зусиль урядів, держав.

Глобалізація пов'язана з геополітичною неоднорідністю світу, що вносить корективи в геополітичні цінності та орієнтири, цивілізаційні виміри суспільства та глобально-цивілізаційний вибір держав. Геополітичні цінності є виявом глобальної відкритості світу з урахуванням протилежних геополітичних інтересів країн. У підсумку глобально-геополітичні виміри суспільства є пе-

редумовою формування світового устрою, що задає відповідну траєкторію розвитку міжнародних відносин.

У межах означеної проблеми необхідна розробка нової моделі геополітичного порядку, який відповідав би сучасним глобальним викликам. Це потребує дослідження сучасних форм геополітичної динаміки соціальних змін, зокрема подальшого з'ясування протирічного взаємозв'язку національної держави та глобалізації, його еволюції та напрямів.

Зрештою, без розуміння впливу глобалізації на геополітичні процеси не можна ґрунтовно формувати національні стратегії та сподіватись на коеволуційно-стабільний розвиток у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2001.
2. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / У. Бек. – М., 2007. – С. 7.
3. Бойко І. І. Закони соціальних змін: дискурс теоретичного осмислення / І. І. Бойко. – К. : Вид-во "Сталь", 2017. – 185 с.
4. Гальцов А. Сучасний світовий порядок: моральні принципи і аморальність / А. Гальцов // *Персонал*. – 2007. – № 4. – С. 34–37.
5. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / пер. с англ. / Э. Гидденс – М. : Весь мир, 2004. – 100 с.
6. Jones A. Dictionary of Globalization / A. Jones. – London : Polity Press, 2006.
7. Morgenthau H. J. Politics among Nations / Morgenthau H. J. – New York, 1967. – P. 222.

References:

1. Beck U. What is globalization? The mistakes of globalism are the answers to globalization. Moscow : Progress-Tradition, 2001.
2. Beck U. Power and its opponents in the era of globalism. New World Political Economy. Moscow. 2007. P. 7.
3. Boyko I. I. Laws of social change: the discourse of theoretical comprehension. Kyiv : Publishing house "Stal", 2017. 185 p.
4. Galtsov A. Modern world order: moral principles and immorality. Personnel, 2007. Vol. 4. P. 34–37.
5. Giddens A. Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives / Translation from English. Moscow : "The whole world", 2004. 100 p.
6. Jones A. Dictionary of Globalization. London : Polity Press, 2006.
7. Morgenthau H. J. Politics among Nations. New York, 1967. P. 222.

Надійшла до редколегії 04.09.18

I. Boiko, Dr. Ph. (Philosophical), Associate Professor
National university of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: boiko_ii@ukr.net

GLOBALIZATION AND CONTEMPORARY GEOPOLITICAL VALUES

Author investigates the essential characteristics, manifestations of globalization as a determinative law of world development and the planetary tendency for the integration of mankind. The relationship between globalization and geopolitical values and processes is clarified. It is noted that globalization reflects the geopolitical heterogeneity of the world, which gives a certain direction the international relations development. The unity of geopolitical processes with the approval of the new world order is analyzed.

Keywords: geopolitics, geopolitical values, globalization, international relations, national strategy, world order.

И. Бойко, канд. филос. наук, доц.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, Украина
e-mail: boiko_ii@ukr.net

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ

Исследуются сущностные характеристики, проявления глобализации как определяющего закона мирового развития, планетарной тенденции к интеграции человечества. Выясняется взаимосвязь глобализации с геополитическими ценностями, процессами. Подчеркивается, что глобализация отражает геополитическую неоднородность мира, которая придает определенное направление развития международных отношений. Анализируется единство геополитических процессов с утверждением нового мирового устройства.

Ключевые слова: геополитика, геополитические ценности, глобализация, международные отношения, национальная стратегия, мировое устройство.